

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА РІВНОПРАВНОСТІ СТОРІН

Досліджуються принципи змагальності та рівності сторін у судовому процесі. Розкриваються їх ознаки, юридична природа, конституційно-правові витоки. Аналізуються порядок реалізації цих принципів у сучасному судочинстві та теоретичні підходи до їх поняття.

Ключові слова: *рівноправність, судовий процес, судочинство, конституційно-правові витоки.*

Исследуются принципы состязательности и равноправия сторон в судебном процессе. Раскрываются их признаки, юридическая природа, конституционно-правовые иски. Анализируется порядок реализации этих принципов в современном судопроизводстве и теоретические подходы к их пониманию.

Ключевые слова: *равноправие, судебный процесс, судопроизводство, конституционно-правовые истоки.*

This article researches the principles of controversy and equality of parties in the judicial proceedings. The author shows their characteristics, legal nature, constitutional and legal sources. The article analyses the implementation of these principles in modern jurisdiction and theoretical approaches to their understanding.

Key words: *equality, judicial proceedings, constitutional law sources.*

Судова влада в Україні здійснюється на основі певних принципів, в основу яких закладені принципи судочинства. Згідно із п. 4 ст. 129 Конституції України до засад судочинства віднесено, зокрема, змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Змагальність, яку інколи називають одним із елементів рівності, полягає в забезпеченні широкої можливості особам, які беруть участь у справі, відстоювати свої права й інтереси, свою позицію у справі. Змагальністю визначається весь процес відбору (подання, витребування, залучення) фактичного матеріалу, необхідного для вирішення справи судом, встановлюються форми, методи і способи дослідження цього матеріалу, процесуальна діяльність суб'єктів доказування, її послідовність і правові наслідки¹.

Дослідженню конституційних та інших принципів організації та функціонування судової влади і принципів судочинства в цілому та принципів змагальності і рівноправності сторін, зокрема, присвячували свої праці такі видатні вітчизняні та російські вчені, як О.Б. Абросимова, В.І. Анішина, О.А. Банчук, Ю.П. Битяк, О.С. Безнасюк, М.С. Бондар, Л.О. Воскобітова, Ю.М. Грошовий, М.Л. Ентін, О.Р. Куйбіда, В.О. Лазарева, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, М.О. Ноздріна, І.А. Приходько, Д.М. Притика, П.М. Рабінович, Н.В. Сібілова, В.М. Семенов, Н.М. Чепурнова, В.Є. Чиркін, М.С. Шакарян, В.І. Шишкін, С.А. Шишкін, П.І. Шевчук, С.Г. Штогун, В.В. Ярков та ін. Вони внесли вагомий вклад у розвиток юридичної науки, але питання власне самої сутності, значення оглядуваного принципу крізь призму їх конституційно-правової та юридичної (загально-правової) природи ними досліджувалось не достатньо.

© НЕЧИПОРУК Світлана Володимирівна – заступник начальника Головного управління юстиції у Київській області

Конституційний принцип змагальності сторін відповідає положенням міжнародних нормативно-правових актів, зокрема п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (хоча в цих актах даний принцип прямо не формулюється, але впливає зі змісту наведених статей).

Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тлумачиться як один із основоположних принципів судочинства, що йому притаманні у сферах окремих судових юрисдикцій. Зміст даного принципу закріплюється у процесуальному законодавстві, але суттєвим для забезпеченості змагальності є визначення змагального типу судочинства, який характеризується, перш за все, змагальністю сторін. Тому за своїм змістом конституційне положення, яке сформульоване загальним чином, по суті фіксує змагальний тип судочинства як базову засаду, що має бути конкретизована у галузевому процесуальному законодавстві².

Для змагального типу процесу є характерною така побудова судочинства, за якої, щонайменше, по-перше, необхідним є розмежування процесуальних функцій (тобто функцій сторін і суду); по-друге, наявною є дві протилежні процесуально рівні сторони; по-третє, функціонування незалежного від сторін суду, який здійснює функцію правосуддя та розгляду справи.

Характер розмежування процесуальних функцій та процедури реалізації змагальності у судочинстві, як було зазначено вище, визначається процесуальним законодавством. Наприклад, у кримінальному судочинстві виокремлюються функції обвинувачення, захисту і вирішення справ. Змагальність сторін відображена у статтях Кримінально-процесуального кодексу, які наділяють обвинувача, потерпілого, підсудного, захисника, цивільного позивача, їх представників певними правами щодо надання доказів, а також участі в їх дослідженні (ст. 245, 262, 264, 286, 289, 290 КПК України та інші)³.

За роки незалежності України Кримінально-процесуальний кодекс було змінено і доповнено статтями, зміст яких дає змогу дійти до висновку про те, що принцип змагальності передбачає таку побудову кримінального процесу, при якій функції обвинувачення і захисту відокремлені від функції вирішення справи, виконуються суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом (ч. 5 ст. 161 КПК України), заявленні відводів і клопотань, виступах у судових дебатах, оскарженні процесуальних рішень (ст. 261 КПК України), а суд створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав (ч. 6 ст. 161 ст. 261 КПК України), розглядає (вирішує) справу (ч. 7 ст. 161 КПК України). Таким чином, ми можемо виокремити характерні для кримінального судочинства ознаки принципу змагальності:

1. Дихотомія суб'єктного складу учасників процесу, яка полягає у наявності двох протилежних сторін – обвинувачення і захисту (для повноцінного змагання необхідна присутність двох сторін у суді (ст. 45, 264, 262, 288, 289, 290 та ін.).

2. Процесуальна рівність сторін, що полягає у забезпеченні сторонам однакової можливості для захисту своїх прав та законних інтересів, пов'язаних із справедливим розглядом і вирішенням справи. При дослідженні доказів Закон насамперед стимулює активність сторін, а не суду, оскільки саме сторони мають виступати ініціаторами в процесі доказування, а суд повинен лише сприяти вирішенню спору і вживати всіх заходів, що викривають або виправдовують підсудного (ст. 22, 253, 260, 299, 315¹ КПК України та ін.).

3. Невтручання суду в процес доказування. Це означає, що суд повинен займати виключно незалежну від сторін позицію і лише слідкувати за законністю самого процесу доказування при розгляді кримінальної справи та належним чином провінши оцінку наданих йому доказів вирішити справу.

Аналізуючи ознаки принципу змагальності, варто зазначити, що суд не може брати на себе здійснення ні обвинувальної функції, ні функції захисту, оскільки ці функції покладаються Законом виключно на сторони процесу. Саме ініціатива сторін, а не суду, є основою реалізації принципу змагальності. При цьому не варто забувати і той факт, що ні суд, ні сторони не можуть виконувати функції один одного.

Саме ці демократичні зміни, які відповідають загальнолюдським принципам, закріпленим у ряді міжнародних конвенцій та декларацій, було внесено до чинного кримінально-процесуального законодавства в 2001 р. Це значно розширило дію принципу змагальності у провадженні з перевірки вироків, постанов і ухвал суду на стадіях апеляції, касації і у порядку виключного провадження (Розділ IV КПК України).

Однією з умов змагальності є наявність диспозитивності у діях сторін. Сфера дії вільного розсуду сторін (диспозитивності) в загальному вигляді окреслена в ч. 5 ст. 161 КПК України, де зазначено, що сторони користуються свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Конкретизація цих положень вказується і у статтях, де йдеться про здійснення учасниками процесу своїх прав. Наприклад, дача свідчень, оскарження рішень державних органів, ознайомлення з матеріалами справи, врегульовуються також відносинами обвинуваченого і захисника тощо.

Диспозитивність як умова змагальності має місце також і у взаємовідносинах сторони обвинувачення і суду при відмові обвинувача від обвинувачення. У таких випадках суд не може вимагати від обвинувача обвинувальної активності (ст. 264 КПК України). Однак сам суд нерідко зв'язаний позиціями сторін і наданими ними доказами, і тому не може бути визнаний, так само, як і сторони, абсолютно вільним у виборі рішення (статті 253, 281, 290, 292, 299 КПК України та ін.).

Якщо ж розглядати принцип змагальності крізь призму науки цивільного процесу, то слід відзначити, що змагального вигляду цивільному процесу надає активна поведінка сторін з приводу утвердження своїх позицій і оспоровання доводів, міркувань та заперечень протилежної сторони. Тут змагальність характеризується широкою можливістю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, визначати і використовувати в доказовій діяльності передбачені Цивільним-процесуальним кодексом України необхідні процесуальні засоби, фактичні дані і докази, що їх підтверджують. Вона ґрунтується на праві сторін вільно розпоряджатися фактичним матеріалом у процесі. Необхідні судові дані про юридичні факти в справі, що становлять предмет доказування, а також докази, якими вони підтверджуються, подають насамперед сторони. Кожна з них повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень (ст. 10 ЦПК України). У зв'язку з цим вони мають право знайомитися з матеріалами справи, брати участь у судових засіданнях, подавати докази і брати участь у їх дослідженні, заявляти клопотання та відводи, давати судові усні і письмові пояснення, подавати свої доводи, міркування та заперечення⁴. Згідно з принципом змагальності сторін кожній стороні має бути надана розумна можливість представити свою справу в не гірших умовах, ніж її опонент⁵.

Змагальна форма процесу забезпечується активним процесуальним становищем суду, якому належить завершальне визначення предмета доказування, сприяння в збиранні при необхідності належних доказів. Отже, як слушно зазначають деякі вчені, принцип змагальності виступає процесуальною гарантією всебічного, повного і об'єктивного встановлення дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін⁶. Але при цьому слід звернути увагу на те, що активність суду завжди обмежується позицією невтручання у сам процес змагальності і не повинна виходити за межі суддівських функцій, адже цю функцію у цивільному судочинстві покладено на позивача, відповідача, третіх осіб та інших осіб, що беруть участь у справі і вирішенні цивільних справ. Відповідно до ЦПК України обов'язок доказування фактичних обставин, що мають значення для справи, повною мірою покладається на сторони та інших осіб, які беруть участь у справі, а суд може за їх клопотаннями лише сприяти у витребуванні доказів та забезпечити факт їх дослідження, якщо сторони та інші особи неспроможні вчинити це самостійно.

Органічною частиною змагальності судочинства є участь сторін у дослідженні доказів. Тому в змагальному процесі встановлення обставин справи стає результатом як діяльності сторін (осіб, які беруть участь у справі) з надання доказів, так і дослідження цих доказів судом із наданням сторонам права брати участь у процедурах їх дослідження, а також оцінки судом тих доказів, що йому надали сторони (самостійно чи за їх клопотанням за допомогою суду). При цьому невикористання стороною права брати участь у процедурах дослідження доказів вважається допустимою формою його реалізації⁷. Розгляд судових справ у змагальному процесі не може виключати активності суду у межах тих повноважень, які адекватні його процесуальній функції і не можуть підмінити ту чи іншу сторону. Так, у цивільному судочинстві за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, суд сприяє здійсненню їхніх прав; вказує сторонам на обставини, котрі за законом вони мають довести, тощо. Виходячи з визначеної у цивільному процесуальному законодавстві моделі змагальності суд має право відкласти розгляд справи в межах строків у випадку неявки в судові засідання однієї із сторін або будь-кого з осіб, що беруть участь у справі, про яких немає відомостей про вручення повістки, залишити заяву без розгляду у разі повторної неявки цих осіб (ст. 169 ЦПК України).

Враховуючи те, що сторони при доказуванні мають бути наділені рівними можливостями, законодавець передбачив закріплення ще одного надзвичайно важливого принципу здійснення судової влади (тобто принципу судочинства) – принципу рівноправності сторін. Цей принцип належить до спеціального галузевого принципу цивільного процесуального права, оскільки сама сутність цивільного спору передбачає участь у ньому юридично рівних сторін (на відміну від кримінального та адміністративного судочинства, де беруть участь органи державної влади, які наділені владними повноваженнями), які не підпорядковані одна одній.

Принцип рівноправності сторін у цивільному процесі М. Треушніков визнає як таке нормативно-керівне начало, що забезпечує сторонам рівне процесуальне становище перед судом під час здійснення правосуддя⁸. О. Величко акцентує увагу на тому, що цей принцип закріплює рівні можливості здійснення і захисту прав сторін у цивільному процесі, які виключають будь-які переваги однієї сторони перед іншою, одних учасників у справі перед іншими⁹. І. Резніченко

принцип рівноправності сторін відносить до специфічних (функціональних) принципів цивільного процесу, який характеризує діяльність судів із розгляду і вирішення цивільних справ та базується на загальноправовому принципі рівності громадян та юридичних осіб перед законом і судом¹⁰.

Стаття 21 Конституції України зазначає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. І хоча окремі науковці зазначають, що принцип рівноправності сторін притаманний тільки цивільному процесуальному праву і в ньому перехрещуються дві лінії взаємозумовлених чинників: з одного боку, рівність сторін цивільних правовідносин, яке базується на рівності майнових відносин та економічного обороту, а з іншого – конституційна рівність як елемент демократії, втілений у загальноправовому принципі рівності всіх громадян перед законом і судом¹¹, проте слід звернути увагу на те, що його конституційна природа чітко виражена у ст. 23 Конституції України, де зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Більше того, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом є однією із основних засад судочинства (п.2 ч.1 ст. 129).

Принцип рівноправності сторін є самостійним принципом і повинен чітко відмежуватися від суміжних категорій, таких, як принцип рівності людини і громадянина, принцип рівності всіх перед судом, принцип рівності учасників цивільних і цивільно-процесуальних правовідносин тощо.

Конституційний принцип рівності людини і громадянина, як слушно зазначає І.К. Полховська, полягає у гарантуванні кожному члену суспільства, незважаючи на будь-які його індивідуальні ознаки (за винятком обставин, передбачених Конституцією й законодавством), однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, покладення на осіб, які знаходяться в однаковому правовому становищі, рівних обов'язків, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом¹². Рівність всіх перед судом означає, що особи можуть звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод. При цьому суд, будучи однаковим для всіх, має керуватися тільки законом. Сутність принципу рівності особи перед судом полягає в безперешкодному доступі осіб до правосуддя незалежно від будь-яких непередбачених законом обставин¹³.

Принцип рівності учасників цивільних і цивільно-процесуальних правовідносин на відміну від принципу рівності сторін, є свого роду гарантією законності та не порушення прав кожного, хто бере участь у цивільному процесі. Цей принцип поширюється також і на всіх учасників окремого провадження, де за своєю суттю, в зв'язку із відсутністю спору, відсутні сторони як такі. У той самий час принцип рівноправності сторін поширюється виключно на сторони спору, полягає в тому, що законодавець надає абсолютно однаковий механізм захисту свого порушеного, невизнаного чи оскаржуваного права як позивачу, так і відповідачу. Він впливає із принципу змагальності і є гарантією того, що сторони перебувають у рівному процесуальному становищі.

Слід врахувати і те, що принцип рівноправності сторін є обов'язковою основою розгляду будь-якого цивільного спору в суді, цей принцип органічно притаманний цивільному процесуальному праву і є складовою його методу. Тому, наприклад, незважаючи на нерівність правового положення учасників адміністративних правовідносин (тобто відносини владного підпорядкування), у цивільно-

му процесі такі владні засади регулювання відносин нівелюються (у силу публічно-правового характеру цих відносин). Названі особи наділяються рівними можливостями обстоювати правомірність своєї позиції¹⁴.

Досліджуючи сутність принципу рівноправності сторін, найбільш вагомими його проявами, на нашу думку, варто було б виокремити такі:

1) законодавче закріплення однакових способів та форм захисту своїх прав; 2) надання сторонам рівних можливостей у здійсненні своїх процесуальних прав; 3) покладення на сторони рівного обсягу обов'язків по вчиненню процесуальних дій; 4) неупередженість суду та однакове сприяння сторонам у здійсненні і захисті їх прав.

Варто погодитися з окремими вченими, які наголошують на тому, що найбільш повно принцип рівноправності сторін виражається в позовному провадженні, і навіть виділяють його характерні риси (наявність вимоги, наявність спору, наявність двох сторін)¹⁵. Але, на нашу думку, вони більше відображають характерність самого позовного провадження, аніж принципу, тому ми пропонуємо до характерних рис принципу рівності у позовному провадженні віднести наступні.

1) Наявність правового конфлікту. В юридичній літературі досить часто його розглядають як спір про право, але ми вважаємо, що даний підхід потребує більш ширшого бачення і не повинен зосереджуватись виключно на самому «суб'єктивному праві». І хоча сам факт того, що між сторонами є спір про цивільне право зумовлює обов'язок суду в рівній мірі захистити законні права кожної зі сторін, ми не повинні забувати і про інші правові квінтесенції на основі яких особа може звернутись за захистом до суду. Яскравим прикладом цьому є конфлікт законних інтересів та ризик порушення, оспорення чи невизнання суб'єктивних цивільних прав (наприклад, Глава 81 ЦК України регулює правовідносини щодо створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи). Саме тому необхідно закріпити не лише принцип рівноправності сторін але і механізм його реалізації, оскільки досить частим на сьогодні є явище, коли на одне право (чи законний інтерес) заявляються вимоги двох чи більше осіб і при цьому їх можливості захисту повинні бути абсолютно рівними.

2) Наявність рівних можливостей для висунення своєї правової вимоги, що впливає з порушеного чи оспорюваного права та підлягає розгляду на підставах і в порядку, встановленому спеціальним законом. Це пов'язано із тим, що в даному випадку не слід просто зосереджуватися на позиції позивача з пред'явлення позовної вимоги, а варто пам'ятати і про можливість подати зустрічного позову і про вимогу щодо дослідження доказів, вимогу щодо вжиття запобіжних засобів і навіть про вимогу щодо виключення майна з опису, якими рівною мірою можуть скористатися сторони. Саме тому ми наголошуємо на тому, що вираженням принципу рівноправності сторін є не сама вимога, а саме можливості по її висуненню.

3) Наявність у сторін діаметрально протилежних юридичних інтересів. Лише за наявності протилежних інтересів є резонним застосовувати принцип рівноправності (оскільки при укладенні мирової угоди сама його сутність втрачає резонансність). Закон надає сторонам широкі можливості захисту своїх прав і законних інтересів у конкретному цивільному спорі, а це зумовлює формування в цивільно-процесуальному законі рівного обсягу повноважень сторін.

Варто відзначити, що принцип рівноправності сторін є предметом дослідження не лише цивільно-правової науки, а й науки кримінального процесу і за своєю

суттю є елементом змагальності¹⁶. Хоча кримінальний процес і не передбачає «рівність сторін», апіорі під даною категорією окремі вчені розуміють «можливість дослідження доказів з обвинувальної позиції та позиції захисту на всіх етапах кримінального процесу»¹⁷. Однак нам такий підхід видається недостатньо виправданим, оскільки насамперед кримінально-процесуальне право передбачає нерівність сторін, які беруть участь у процесі, нерівність їх правових можливостей (зокрема що стосується доступу до інформації та способів і методів її одержання) та заздалегідь упередженим ставленням такого учасника процесу як прокурор, який виконує не функцію нагляду, а функцію державного обвинувачення.

Таким чином, принцип рівноправності сторін має виключно процесуальну природу та, як вірно відзначив О. Величко, йому притаманний приватноправовий характер¹⁸. Більше того, він починає діяти лише за наявності правового конфлікту між двома сторонами. Його сутність полягає у встановленні для сторін однакових правил, рівних можливостей для здійснення і захисту своїх суб'єктивних прав та законних інтересів, а не у простій тотожності прав. Суд однаково повинен сприяти сторонам у забезпеченні їх правових вимог (збиранні і залученні до справи доказів, забезпеченні позову, виключенню майна з опису тощо), роз'яснити їх права і обов'язки та всіляко сприяти реалізації даного принципу.

В основі принципів змагальності та рівноправності покладено конституційно закріплену юридичну рівність всіх і кожного щодо здійснення і захисту своїх прав, в тому числі і тими категоріями, які за соціальними, політичними, фізіологічними та іншими обставинами не мають рівних з іншими можливостей, притаманних всім людям. Розглядуваний принцип В.І. Анішина називає «найважливішою гарантією встановлення достовірних обставин справи і прийняття судом справедливого рішення у конкретній справі»¹⁹.

Отже, можна дійти таких висновків щодо правової природи принципу змагальності та рівноправності сторін у процесі.

1. Принципи змагальності та рівноправності сторін є не лише конституційними, а й процесуальними принципами, оскільки пов'язані із здійсненням і захистом тих прав та інтересів, які надані особам матеріальним правом, причому принципу рівноправності сторін притаманна приватноправова природа, а принцип змагальності є загальним для усіх видів судочинства.

2. При забезпеченні дотримання принципів змагальності та рівноправності сторін суд повинен займати позицію «арбітра», всіляко сприяючи сторонам у задоволенні їх законних вимог і лише в окремих випадках спрямовувати їх діяльність в межі правового поля.

3. Характерними рисами принципу рівноправності сторін є наявність правового конфлікту, можливостей висунення вимоги щодо врегулювання цього конфлікту та діаметрально протилежних юридичних інтересів щодо результату спору.

4. Принцип рівноправності сторін є самостійним принципом судочинства, і його не можна ототожнювати із співзвучними такими категоріями, як принцип рівності людини і громадянина, принцип рівності всіх перед судом, принцип рівності учасників цивільних і цивільно-процесуальних правовідносин тощо.

Це все наводить на думку про необхідність більш детального і комплексного дослідження інших конституційних принципів організації та функціонування судової влади та створення єдиної їх системи.

1. *Матвійчук В.К.* Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України. – К., 2008. – Т 1. – С. 41. 2. Там само. – С. 42. 3. *Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой.* – Х.; К.2003. – С. 250. 4. *Ноздріна М.О.* Співвідношення змагальності та диспозитивності у кримінальному процесі України // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ: Збірник / Гол. ред. В.Л. Оргинський. – 2004. – Вип. 1. – С. 105-113. 5. *Європейський суд з прав людини*, пункт 47 Постанови від 22 лютого 1996 р. у справі «Булут (Bulut) проти Австрії». 6. *Бурій А., Василюта М., Тимчій О.* Моніторинг впровадження і застосування європейських норм про право на справедливий суд в Україні. – К., 2006. – С. 36. 7. *Ноздріна М.О.* Цит. праця. 8. *Букина В.С., Треушников М.К.* Основные принципы гражданского процесса. – М., 2000. – С. 121. 9. *Величко О.* Правова природа принципів рівності та рівноправності в цивільному процесі // Юстиніан: юридичний журнал. – 2004. – № 3 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1083> 10. *Резниченко И.Л.* Функциональные принципы гражданского процесса (правовые и психологические аспекты) // Автореф. дисс. докт. юрид. наук. – М., 1989. – С. 15-19. 11. *Семенов В.М.* Специфические отраслевые принципы советского гражданского процессуального права. Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. Вып. 3. – Свердловск, 1964. – С. 233-239. 12. *Полховська І.К.* Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Х., 2007. – С. 5-6. 13. Там само. – С. 11. 14. *Величко О.* Правова природа принципів рівності та рівноправності в цивільному процесі // Юстиніан: юридичний журнал. – 2004. – № 3 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1083> 15. Там само. 16. *Учебник уголовного процесса / Под общей ред. А.С. Кобликова.* – М., 1995. – С. 39; Уголовный процесс: Учебник для вузов / Под ред. П. А. Лупинской. – М., 1995. – С. 119. 17. *Баикатов Л., Ветрова Г.* О состязательности // Российская юстиция. 1995. – № 1. – С. 8-9. 18. *Величко О.* Правова природа принципів рівності та рівноправності в цивільному процесі // Юстиніан: юридичний журнал. – 2004. – № 3 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1083> 19. *Анищина В.И.* Конституционные принципы как основа самостоятельности судебной власти: Дисс. ... докт. юрид. наук. – М., 2006. – С. 163.